

Araştırma Makalesi / Research Paper

Folklorik Tarih ve Edebiyat İlişkisi Bağlamında Cıbaş Kainçin'in "Baaludañ Baalu" (En Değerli) Hikâyesi

İbrahim DİLEK*

Öz

Modern Altay edebiyatının beslendiği en önemli kaynaklardan biri Altay folklorudur. Bu edebiyatın teşekkül ve gelişme dönemlerinde şair ve yazarlar, folklorun hemen her türünden sıklıkla faydalanmışlardır. Halk edebiyatı metinlerinin modern edebiyata uyarlanması konusunda en başarılı örneklerden biri, Cıbaş Kainçin'in "Baaludañ Baalu" (En Değerli) adlı hikâyesidir. Kainçin, bu eserinde birkaç varyantı bulunan bir efsaneyi çağdaş bir tarzda ele alıp modern edebiyata taşımıştır. Kainçin'in hikâyesine kaynaklık eden efsanelerin ana motifi olan kesik baş motifi, bu efsanelerin ortak Türk folkloruyla bağının kurulmasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla bu makalede bir yandan folklorun ve folklorik tarihin modern Altay edebiyatına etkileri Kainçin'in "Baaludañ Baalu" hikâyesi bağlamında ele alınıp incelenirken diğer yandan bu hikâyeye kaynaklık eden efsaneleri genel Türk folkloru içinde değerlendirme yoluna gidilmiştir. Araştırmacılar, Anadolu ve Balkanlarda teşekkül etmiş kesik başla ilgili efsanelerle genellikle 11. yüzyılda karşılaştığı ve bu efsanelerin 14. yüzyılda yazıya geçirildiği konusunda hemfikirlerdir. Makale içinde kesik başla ilgili metinleri verilen Altay efsanelerinin teşekkül tarihi ise 18. yüzyılın ikinci yarısıdır. Adı geçen yüzyılda Cıngarya'nın dağılmasıyla birlikte üç egemen güç (Rus, Moğol ve Çin), bölgeye hâkim olma mücadelesi içine girmiştir. Ortaya çıkan savaşlar ve karışıklık durumu 1756'da Altay bölgesinin Ruslara bağlanmasıyla tamamlanmış olsa da yaşananlar, dönemle ilgili efsane metinlerinin ve folklorik tarihin

Geliş Tarihi/Date Applied: 15.01.2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 15.03.2024

Makalenin Künyesi: Dilek, İ. (2025). Folklorik tarih ve edebiyat ilişkisi bağlamında Cıbaş Kainçin'in "Baaludañ" (En Değerli) hikâyesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 59, 1-32.

<https://doi.org/10.24155/tdk.2025.245>

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibrahim.dilek@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3697-4088>

oluşmasını sağlamıştır. Makalenin özünü de bu efsaneler ve folklorik tarih ile birlikte onların kaynak olarak kullanıldığı Kainçin'in "Baaludañ Baalu" hikâyesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altay, edebiyat, folklor, tarih

Jibash Kainchin's "Baaludañ Baalu" (The Most Valuable) Story in the Context of Folkloric History and Literature Relationship

Abstract

One of the most important sources that modern Altai literature draws upon is Altai folklore. During the formation and development of this literature, poets and writers frequently used various types of folklore. One of the most successful examples of adapting folk literature into modern literature is the story "Baaludañ Baalu" (The Most Valuable) by Jibash Kainchin. In this work, Kainchin takes a myth with several variants and presents it in a contemporary style, thus bringing it into modern literature. The motif of the severed head, which is the main motif of the myths that inspired Kainchin's story, will help establish a connection between these myths and Turkish folklore. Therefore, this article examines the influence of folklore and folkloric history on modern Altai literature in the context of Kainchin's Baaludañ Baalu story, while also evaluating the myths that inspired this story in the broader context of Turkish folklore. Researchers agree that myths related to the motif of the severed head were first encountered in Anatolia and the Balkans in the 11th century and that these myths were written down in the 14th century. The Altai myths related to the same motif, whose texts are provided in the article, date back to the second half of the 18th century. In that century, following the collapse of the Jungaria, three dominant powers (Russia, Mongolia, and China) struggled for control of the region. Although the situation was resolved with the Altai region's annexation by Russia in 1756, the continuing wars and chaos contributed to the formation of mythological texts and folkloric history of that period. The essence of this article is formed by these myths and folkloric history, as well as Kainchin's "Baaludañ Baalu" story, which used them as a source.

Keywords: Altai, literature, folklore, history

Genel Türk tarihi (özellikle Göktürk İmparatorluğu dönemi), Altay tarihi, Altay folkloru ve Şamanizmi; modern Altay edebiyatının beslendiği ana kaynaklar arasındadır. Dolayısıyla başlangıcından bugüne kadar geçen süre içindeki Altay edebiyatı verimlerini Altay tarihi, folkloru ve Şamanizmini dikkate almadan okumak, anlamak ve yorumlamak yanlış olacaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısında teşekkül etmeye başlayan modern Altay edebiyatının yalnız muhteva bakımından değil üslup bakımından da adı geçen kaynakların etkisi altında kaldığı -sadece bir kısım eserin isimlerine bakmak yoluyla bile- açıkça görülür. Bu nedenle modern Altay edebiyatı

araştırmalarında edebî eserlerdeki folklordan faydalanma yöntemlerini incelemek önemli bir konu hâline gelmiştir. Literatürde konuyla ilgili önemli sayıda araştırma ve yayın üslubu gelişmiş, bilim adamları yayınlarını sanatçılarınkine benzer bir duygudaşlık içinde, birinin eksik bıraktığını diğeri tamamlarcasına ortaya koymuşlardır. Şiir, hikâye, uzun hikâye ve romanlarda şair ve yazarlar sıklıkla Altay mitlerinden, efsanelerinden, atasözlerinden, bilmecelerinden ve destancılık geleneğinden faydalanmışlar; mensur eserlerde kahramanların duygu durumlarını türkülerle yansıtmayı -kısa bir yol olarak- tercih etmişlerdir. Hatta bazı eserler için folklorik malzemenin modern edebiyata uyarlanmış hâllerinden başka bir şey değildir denilebilir. Bu tür eserlerde sözlü ve yazılı edebiyatın sınırları belirsizleşir, bunları sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş aşamasının örnekleri olarak kabul etmek gerekir. Bu eserlerde şair ve yazarlar, güncel sorunlardan ziyade antikacı bir anlayışın ve eski değerlerin temsilcileri olarak karşımıza çıkar. Onlar edebiyatı neredeyse folklorun bütün özelliklerini yansıtan bir araç olarak kullanırlar. Yaşanmış tarihten sapmalarla oluşturulmuş *folklorik tarih* sayılabilecek şeylere dair yerel anlatılar bir anlamda modern edebiyata sahip olmuş ya da modern edebiyat, folklorun bütün özelliklerini kapsayan bir perspektif geliştirmiştir denilebilir. Son dönem Altay yazarlarından folklorist ve destan anlatıcısı Tanıspay Şincin, “Añçılardıñ Ceri” adlı eserinde Altay mit ve efsanelerini yeniden kaleme almış, Kainçin ise “Oçı Sööktü Bolot Ögöönniñ Aylatkışka Cetire Uçup Kelgeni” adlı hikâyesinin başlığı altına parantez içinde (Çörçökkö tayanıp biçigen kuuçın/Masala dayanılarak yazılmış hikâye) yazarak gelenekten faydalandığını açıkça belirtmiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Edebiyatta folklordan faydalanma sadece Altay şair ve yazarlarına özgü bir durum değildir hiç kuşkusuz. Modern Altay edebiyatı temsilcilerinin özellikle ikinci kuşağı, Moskova’daki Gorkiy Enstitüsünde edebiyat eğitimi almış olmasına rağmen çocukluk ve ilk gençlik yıllarını kırsalda yaşamış olmaları nedeniyle önlerinde zengin bir hazine ve esin kaynağı olarak duran Altay folklorunu, ortaya koymak istedikleri eserler için hazır malzemeler olarak düşünmüşlerdir. Bu nedenle onlar için folklorun edebiyat yoluyla işlenmeye hazır malzemeler olduğunu keşfetmek ve sahiplenmek hiç de zor olmamıştır. Âdeta kaynakları kurumuş bir doğa unsurunu kurtarma (belki de daha doğrusu müzeleme) düşüncesiyle yeri geldikçe kullanılan efsane, atasözü ve bilmecelerle birlikte destancılık geleneğinin karşı konulamaz cazibesi karşısındaki şair ve yazarlar için folklordan azami ölçüde faydalanma yolundaki psikolojik eğilim o kadar geneldir ki modern Altay edebiyatının ilerleyen süreçlerinde bu durumun makul bir seviyeye gelmesi zaman alacaktır. Başlangıçta aralarındaki ayrımın neredeyse hissedilemeyecek kadar yakın olduğu sözlü ve yazılı edebiyat arasındaki

mesafe, günümüz itibarıyla (Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra) kısmen açılmış olmasına rağmen oldukça genç bir edebiyat olan modern Altay edebiyatının yeni bir edebî güç kazanarak büyüyeceği de bir gerçektir.

Altay mitlerinin kutsal sahneleri mahiyetinde olan Kadın Nehri¹ ve Üç Sümer Dağı² modern Altay edebiyatının hemen bütün türlerinde folklorik konfigürasyonu temsil eden iki temel unsurdur. Altay folklorunda dağlar *azırgan* (besleyip, büyüten) ve *atam* (atam, babam) sıfatlarıyla *eril*, nehirler ise *emışken* (emziren) sıfatıyla *dişil* olarak anlatılırlar. Bu iki doğa unsuru ve etraflarında şekillenmiş sözlü edebiyat ürünleri, Altay Türklerine ait millî ve dinî değerlerin öne çıkan sembolleri olarak şair ve yazarlar tarafından döne dolaşa işlenmiştir. Aynı zamanda bu şair ve yazarlar -perde arkasındaki nedenlerden biri olarak- folklorik malzemeyi Sovyet edebiyatının dikte ettiği şartlardan uzak, güvenilir bir alan olarak da görmüşlerdir. Bunun yanı sıra Altay bölgesinin Rusya'ya bağlanmasıyla (1756) nispeten sona erse de 18. yüzyılın ikinci yarısında bölgede bir kargaşa durumuna yol açan tarihî olaylar da halk edebiyatında yeni verimlerin oluşmasına neden olduğu kadar modern edebiyatın da başat konuları arasında yer alır. Bahsi geçen buhran döneminde yaşananlar, folklorik tarihin veya dönem folklorunun oluşması için zemin hazırlamıştır.

Kendisinden önceki kuşakların başlattığı folklorlardan faydalanma mirasını sahiplenen Cıbaş Kainçin (1938-2012), "Baaludañ Baalu" (kelimesi kelimesine "Pahalıdan da Pahalı") adlı hikâyesinde yakın dönem Altay tarihini ve Şamanik metinleri yeni bir tarz ve üslupla kaleme alma gayreti içindeki son dönem Altay yazarlarından biri olduğunu gösterir. Hikâyenin daha iyi anlaşılması için Kainçin'in eserini ona kaynaklık eden iki Altay efsanesini dikkate alarak okumak, folklorik tarihin modern edebiyata etkisini göstermesi bakımından faydalı olacaktır. Cungar Hanlığı'nın dağılması ve Altay Türklerinin Rusya'ya bağlanması arasında geçen dönem içinde Moğol saldırılarının Altay Türkleri arasında yarattığı onur zedelenmesi, öfke ve ezilmişlik duygusu toplumun içine öylesine işlemiştir ki sözlü ve yazılı edebî eserler yaratmak yoluyla yaşadıklarını unutmayı olanaksız

¹ 688 km uzunluğa ve 60.900 km²lik bir havzaya sahip olan Kadın Nehri, Altay bölgesindeki Üç Sümer (Beluha) dağından doğar. Biy nehriyle birleştikten sonra her ikisi, Sibirya'nın en büyük nehirlerinden olan Ob Nehri'ni oluştururlar. Altay Türklerinin efsanelerinde Katun ve Biy nehirlerinin önceden birbirlerine âşık iki genç oldukları anlatılır.

² 4506 metre yüksekliğiyle Üç Sümer Dağı (Rusça Beluha), bütün Rusya'nın en yüksek dağlarından biridir. Dağa "Üç Sümer" adı, üç zirveli olduğundan verilmiştir. Kadın Nehri, bu dağın eteklerinden doğar. Hakkında sayısız efsane ve anlatı olduğu kadar modern Altay edebiyatında da bu dağ, ana yurt simgesi olarak işlenmiştir.

kılmayı başarmışlardır. Sözlü ve yazılı edebiyata ait eserler birlikte okunduğunda bu dönemde yaşananların hiç değilse bir kısmının okurun hayal gücüne hiçbir şey bırakmayacak şekilde anlatıldığı görülür. Esasında Kainçin'in söz konusu hikâyesinin adından sonra açtığı paranteze “efsane” anlamına gelen “Kep Kuuçın” ifadesini yerleştirmesi de [Baaludañ Baalu (Kep Kuuçın)] bizi böyle bir okuma yapmaya mecbur kılar. Dolayısıyla bu üç metin, bize edebiyatın folklorik tarihten etkileşimini tespit etmek için uygun bir vasat sunar. Kainçin'in hikâyesini anlamak için okunması gereken efsanelerden biri Toolok adındaki Altay “kam”ı, diğeri ise 18. yüzyılda yaşadığı bilinen ve tarihî bir şahsiyet olan Er Çadak’la ilgilidir. Aşağıda “Toolok Kam” (Kam Toolok) ve “Ezenniñ Uulu Er Çadak” (Ezen’in Oğlu Er Çadak) efsanelerini takiben Kainçin'in “Baaludañ Baalu” adlı hikâyesinin tam metinleri yer almaktadır. İlk ikisi hem Altay hem de Türkiye Türkçeleriyle, üçüncüsü ise metnin hacmi nedeniyle yalnız Türkiye Türkçesiyle verilmiştir. Bu metinlerin toplamı okuyucuda, farklı kategorilerin oluşturduğu bir bütün veya bir zincirin halkaları olarak tasarlanmış izlenimi uyandırır. Dolayısıyla bu yazıda, belli bir tarihsel dönemi anlatan, edebî eser ile tarih arasındaki sınırı ortadan kaldıran adı geçen sözlü ve yazılı metinler, tarihsel zemin ve olaylar dikkate alınarak paralel okuma yoluyla değerlendirilmiştir.

Metinler

Toolok Kam Hakkındaki Efsane

Toolok Kam. Ozodo Altayda Kaldan-Çeren kaan tuşta kaanniñ kalaptu cöbile cüs ceten kamdı örtögön. Toolok kam ol tuşta küybey artkan. Cüs caştañ aşkalan toñjoon kamniñ bajın köjöö taşka caba salala, üldüle kesken. Kam öl tö kalza, kamniñ bajı taşka catpagan, kıymıktanıp, oyto kijige barıp capşına berer. Moyındı kança la katap kesken, neme bolbos. Tooloktıñ bajı eki kulagınañ iynine barıp, oyto lo capşına bererde, bir emegen aytkan: “Sler uuldar... ol kijidiñ bajı başka catkanın körörgö turgan bolzogor, onıñ bajına üy kijidiñ kirlü kiyimin kiydirele kesker. Ol kijidiñ bajı ol tuşta başka cadar.” Çerüçiler bu üy kijini Tooloktıñ üyü dep bilbegender. Baza la Toolok ok çılap, 100 caştañ ajala, ölüp bolboy catkan emegen... Bu mindiy ölüp bolboy catkan emegen: caş bala çılap kabaylagan, sarcu-sütle umçılap turgan, eki caağı ayrıl kalan, eki közi cumul kalan, üye konogı kelbey turgan... ölüp bolboy turgan emegen. Bu emegenniñ kirlü-caman kebile kamniñ bajın orogon. Bajın keze çapkan. Bu la tuşta Tooloktıñ bajı başka catkan. Çerüçiler Mongol cerine atangan. Soldattar atanarda, Toolok kamniñ bajı olordıñ kiynineñ kıygırıp, kışkırıp, algırıp, tünür çilep toolonıp, kiynineñ sürüjip, Mongolgo aşkan...

Ol Tooloktuñ bajın emdi de bir cıldıñ içinde eki katap ködürüp cat. Ködürbeze, Mongoldıñ albatızı künine 100 attañ, 100 kijineñ ölgiley bert urgan.

Kam Toolok. Eskiden, Altay'da Galdan Tseren kağanın hükümlerlik zamanında, kağanın zalim bir emriyle yüz yetmiş kam (şaman) yakılmış. O zaman, Toolok adında bir kamı yakamamışlar. Yaşı yüzü geçmiş Toñjoon boyuna mensup bu kamın başını küre şeklinde yassı bir taşa yatırarak kesmişler. Fakat kamın başı kesilmesine rağmen düştüğü yerde kalmayıp tekrar gelerek gövdesine yapışmış. Kamın başını ne kadar keserlerse kesinler baş her defasında gelip gövdeye tekrar tekrar yapışmış. O zaman yaşlı bir kadın şöyle demiş: "Hey delikanlılar... Görüyorsunuz ki bu kişinin başı ne kadar kesilse de gelip gövdesine yapışıyor. Bunun için onun başını gövdesinden ayırmadan önce başını kirli kadın giysileriyle sarıp sarmalayın. Bunu yaparsanız işte o zaman o kişinin başı gövdesinden ayrılır." Askerler, kadının Toolok kamın karısı olduğunu anlayamamışlar. Bu kadın da Toolok gibi yüz yaşını aştığı hâlde ölmemiş. Bir türlü ölmeyen bu kadın bebek gibi beşikte sallanıp tereyağı ve sütle beslenirmiş. Yaşlılıktan yanakları sarkmış, gözleri kapanmış ama bir türlü ecel vakti gelmemiş... Ölmeyen bir kadın... Askerler Toolok kamın başını bu kadının kirli ve eski püskü kıyafetlerine sarıp başı öyle kesmişler. İşte o zaman, Toolok'un başı gövdesinden ayrılıp yerde yuvarlanmış. Sonrasında askerler Moğolistan'a dönmek için yola çıkmışlar. Giderlerken Toolok kamın başı da onların arkasından kam tefi gibi yuvarlanıp bağırıp çağırarak Moğolistan'a gelmiş.

İşte bu Toolok kamın başının onuruna (Moğolistan'da) yılda iki defa tören düzenlenir. Bu onurlandırma yapılmazsa her gün Moğol halkının atlarının içinden 100 at, halkının içinden de 100 insan ölür (Yamayeva-Şincin, 1994, s. 151).

Er Çadak Hakkındaki Efsane

Ezenniñ Uulu Er Çadak. Altaylar kalka-moñoldorgo üç cıldıñ turkunına kalan tölöböytir, moñoldordıñ kalgançı iygen elçilerin öltürgilep koytır. Ogo açınala, olor Altaydı oyto olcoloorgo, Ezenniñ uulu Er Çadaktı iyiptir.

Çadak boyı altay kijiniñ uulu boluptır. Ol enedeñ çıgarda bel-sööginiñ eki üyezi tudup bolgon dejet. Çadak boyı büderde, omok, şulmus, küçtü uul bolgon. Ol anayıp büdümdü kiji dep Altaydıñ bastıra albatızı bileten emtir. Ol öydö onı ene-adazınañ ayırıp, moñoldor apartır. Üç çaştuda emisken enezineñ, bütken-çıkkın Altaymañ ayrılğan Çadak onçozın undıp koygon. Er kemine cederde, moñoldor ogo çerü baştatklıgan. Ezenniñ uulu Er Çadak, moñoldıñ kal çerüzin baştap, kança albatını baktırtır. Kalgançı uçında Çadaktı Altayga iyiptir, albatını katap baktırıp, kalan tölötirerge.

Çadak Ursuldı örö kal çerülü kelip catkanı Çarıştıñ la Beştiñ içine ugulip kelgen. Moli, Kuulcıkay, Tuzagaş dep cayzañdar albatızın Çadakka udura ködüriptir. Moñoldor lo Altaylar üç künniñ turkunına tartışkandar. Üçinçi kün eñirgeri altaylar olordı kayra sürgilegen, ce onoñ arı tartıjarga küçi cetpeytir. Ol lo kün enirde moñoldor Cabaganniñ booçızınañ ajıp keletkenin ulus cayzañdarga cetirgen.

Üç cayzañ moñoldordı ceñip bolbozın bilele, artkan-kalğan çerüzin eeçidip, Çarıştı tömön barıptır.

Altaylardıñ odı tünile küyüp turganın moñoldor körüp turgan. Ce tañ adarda körör bolzo, olordıñ ottorı öçüp kalğan bolgon. Moñoldor olordıñ kaçkanın bilele, kiynineñ arı sürüjptir.

Cayzañdar şırkalu uluzın, bala-barkazın, mal-ajın Çarıştı tömön atkarıp iyele, artkan cuuçıldarıl kojo moñoldordıñ keleten colına cabak cazap alala, olordı sakıptır. Moñoldor ödüp le cadarda, cabaktıñ buuzın tul kelinge cayzañdar kestiriptir. Onoñ ulam öştülerdiñ köp çerüzi korım taşka bastırğan emtir. Onı körölö, Çadak onoñ arı bararınañ korkıgan; aylandıra tuular, suuniñ eki canında kayır kırlar ogo öştüler bolup körünipdir.

- Çerümneñ korkuştu koromcı bolgon uçun bu cerdiñ adı Koromcılı Korogon bolgoy – dep, Er Çadak aydala, oyto Çarıştı örö algan.

Çadak korkuştu açınala, kargan da ulustı, caş da baldardı öltürüp, uy-maldı da kırıp, Çarıştıñ suuzına çaçıptır.

- Kaçkan cayzañdar Altayınıñ suuzın kanla akkanın körzin, olor Altayına kaçan da burılbazın – dep aydala, Çadak Beştiñ içi örö uulangan emtir.

Oyboktıñ İrkitteriniñ Toldoy dep böközi üç cayzañınıñ kiynineñ arı barbaytır. Ol toolu ulustı baştap alala, köp ciitterdi, koydı-maldı olcogo aparatkan Çadaktıñ kiynineñ sürüşdir. Toldoydıñ üyin Çadak baza aparıp catkan bolgon.

Toldoy Çadakla cuulajıp, onıñ çerüzin kırğan. Ce Çadaktı öltürüp bolbogon. Çadak bastıra boyı köö-kuyak kiyimdü bolgon dejet.

Bir katap kalaptu tartıjuda Toldoy caan şırkalatkan emtir.

“Altaydıñ baatırın bastıs. Edeginiñ ucı tırkırap, adınañ tüjele, töñniñ aldı döön bardı, bayla kini üzülgen bolor. Emdi biske amır bolor.” dep, süünçilü cetirüni Çadakka cetiriptir.

Toldoy ölör aldında iynizin moynına aldırıp alala, aytkan: “İynim, menin tınım eñirge cetire çıdaşpas, men ölotön emtirim. Meniñ aytkanımdı büdür: sen olordı sürüşpe, altayına oyto burıl. Cañı curt tözö artkan ulustıñ tının kıybay, altayına apar.”

Moñoldor Toldoydın ölgönin bilele, - attarın amıradıp, aş-kursak azıp, amıray berdiler. Kursak kaynagan, et bışkan soñında Çadak Toldoydın üyüne biyirkep, mınayda kıygırıptır: “Olcogo baratkan kadit, torolop turgan bolorıñ – tepşige kir!” Toldoydın üyi tepşige kirbey, çögödöp alala, karuuzın mınayda bertir: “Olcogo baratkan üy kiji tepşige kanayıp kireten, kal çerüniñ başçızı sler kirbeste.”

Kersü aytkan söstörgö süünip, Çadak eki ceñin şımanala, tepşige kirgelekte, saadaktıñ oğı kelip tiyiptir.

Toldoydın iynizi akazınıñ sözün ukpay onıñ saadagın alala, öştüdeñ öç alarga sanaptır. Ol Çadaktıñ oduzına öñölöp kelele, odojında taşka cajınıp alala, kelişkediy öydi sakıp otırgan. Çadak eki kolın şımanıp la iyerde, eki karızın sıy sdıp iyiptir. Çadak kıygırıp-kışkırap boluşçılarına cakaru bergen: “Olcogo algan ulustan, uy-maldañ öltürüp, olordıñ içi-buurın cara kezip, menin kolımdı izüleger! Meniñ adımdı la bastıra cöjöldi meni atkan altay baatırğa beriger. Olcoga bargan artkan ulustı, olordıñ malın bojodıgar, onoñ öskö altay baatır bistiñ kiynisteñ sürüjer, mınañ türgen kaçalıktar. Bu kaçalañdu cerdiñ adı Kaça bolzin.

Ezeniñ uulu Er Çadak altay baatırğa şırkaladala, anayıp kaçıp cangan dejet (Yamayeva-Şincin: 1994: 236-238).

Ezen'in Oğlu Er Çadak. Altaylar, Kalka Moğollarına üç yıl boyunca vergi ödemedikleri gibi üstüne üstlük Moğolların gönderdikleri son elçilerini de öldürmüşler. Buna öfkelenen Moğollar, Altayları tekrar esir alması için Ezen'in oğlu Er Çadak'ı göndermişler.

Çadak, Altaylı birinin oğluymuş. O, anasından doğduğunda omurlarının ikisi bitişikmiş derler. Çadak, büyüdüğünde sağlam yapılı, zeki, kurnaz ve güçlü bir delikanlı olmuş. Onun böyle biri olacağını daha o zamandan bütün Altay halkı bilirmiş. Küçükken onu ana babasından zorla alıp Moğollar alıp götürmüş. Henüz üç yaşındayken emziren annesinden, doğduğu vatani Altay'ından ayrıldığı için her şeyi unutmuş. Delikanlı çağına geldiğinde Moğollar onu ordu komutanı yapmışlar. Ezen'in oğlu Er Çadak, Moğol'un ordusuna komuta edip sayısız halkı hâkimiyeti altına almış. Sonunda Altayları tekrar hâkimiyet altına alıp vergi ödetmek için Er Çadak'ı Altay'a göndermişler.

Çadak'ın ordusuyla Ursul Nehri'ni geçip geldiğinin haberi Çarış ve Beş bölgelerinde duyulmuş. Molı, Kuulcıkay ve Tuzagaş adlı boy başkanları idare ettikleri boyları Çadak'a karşı koymak için harekete geçirmişler. Moğollar ve Altaylar üç gün boyunca vuruşup savaşmışlar. Üçüncü gün akşam doğru Altaylar onları geri çekilmeye zorlamışlarsa da daha fazla savaşmaya güçleri yetmemiş. Aynı günün akşamında haberciler, Moğolların Cabagan geçidini aşarak geri geldiği haberini boy başkanlarına ulaştırmışlar.

Üç boy başkanı, Moğolları yenemeyeceklerini anladıklarından kalan askerlerini toplayıp Çarış'ın aşağısına doğru gitmişler.

Moğollar, Altayların kamp kurup gecelediği yerde yaktıkları ateşleri görmüşler. Fakat tan attığında bakmışlar ki bütün ateşler sönmüş. Onların kaçtığı anlayan Moğollar, peşlerinden takip etmeye başlamışlar.

Boy başkanları yaralıları, yaşı küçük olanları ve hayvanlarını Çarış'ın aşağısına doğru gönderip kalan savaşçılarıyla Moğolların geliş yolundaki yüksek bir yamaca büyük taşlardan bir yığın yapıp beklemeye başlamışlar. Moğollar tam taş yığınının altından geçerken boy başkanları dul bir geline taş yığınının bağına kestirmişler.³ Düşman askerlerinin birçoğu taşların altında kalmış. Bunu gören Çadık, daha ileri gitmeye korkmuş; etrafındaki dağlar, nehrin iki kıyısındaki sarp yamaçlar ona düşmanlar gibi görünmüş.

— Ordum büyük kayıplar verdiği için bu yerin adı Koromcılı Korogon olsun, diyerek Er Çadık, ordusunu tekrar Çarış Nehri'nin yukarısına yönlendirmiş.

İçine düştüğü duruma çok öfkelenen Er Çadık, geride kalan çoluk çocukları ve yaşlıları öldürüp hayvanları ise katlederek Çarış Nehri'nin sularına atmış.

— Kaçan boy başkanları Altay'ın nehrinin kanla aktığını görüp tekrar yurtlarına dönmeyinler, diyerek Er Çadık, Beş Vadisi'ne doğru yönelmiş.

Oybok İrkitlerinden Toldoy adlı yiğit bir genç, üç boy başkanıyla birlikte gitmemiş. O, bir kısım insanı yanına alarak esir aldığı birçok Altay genciyle birlikte sayısız hayvanı da alıp götürən Er Çadık'ın peşine düşmüş. Çünkü Çadık, Toldoy'un eşini de esir alıp götürmüştü.

Toldoy, Çadık'la savaşıp ordusunu kırıp geçirse de Çadık'ı öldürememiş. Çadık'ın sağlam zırhlarla kuşandığı anlatılır.

Bir defasında çıkan şiddetli bir çatışmada Toldoy ağır yaralanmış.

Askerleri Er Çadık'a: "Altay'ın bahadırını bastık. Eteğinin ucu sallanarak, atından düşüp tepeden aşağı yuvarlandı; ölmüş olmalı, artık rahat edebiliriz." diye sevinçli bir haber getirdiler.

Toldoy ölmeden önce kardeşini yanına çağırıp şöyle demiş: "Kardeşim, akşama kadar dayanmaz ölürüm. Söyleyeceklerimi yerine getir. Artık onları takip etme, Altay'ına geri dön. Kendine yeni bir yurt kur. Kalan insanların da canına kıyma. Onları da Altaylarına geri götür."

³ Şodoyev, aynı konuyu işlediği *Kızalañdu Cıldar* romanında "O zamanki inanca göre düşmana tuzak amacıyla tepelik bir yere kurulan taş yığınlarının bağına hamile bir kadının (iki başlı kişi) kesmesi gerekliymiş" (1984, s. 155) notunu düşerken yukarıdaki efsanede bağı, dul ve genç bir kadının kesmesi gerektiği anlatılır.

Moğollar, Toldoy'un öldüğünü bilince hem kendilerini hem de atlarını dinlendirmek ve yemek hazırlamak için bir yerde kamp kurmuşlar. Kazanlar kaynayıp etler piştikten sonra Çadak, Toldoy'un karısına doğru gururla şöyle seslenmiş: "Esir alınmış yosma, açlıktan titreyip duruyorsun! Sofraya gel!" Toldoy'un karısı sofraya oturmayıp, dizlerinin üstüne çökecek şekilde karşılık vermiş: "Böyle büyük bir ordunun komutanı olan sizler sofraya oturmadan esir bir kadın nasıl olur da sizden önce oturur."

Çadak, kendisine bilgece verilen bu karşılığa sevinip, iki yenini sıvazlayarak sofraya oturmak üzereyken bir ok gelerek ona saplanmış.

Toldoy'un kardeşi ağabeyinin sözünü dinlemeyip, onun okunu ve yayını alarak düşmandan öç almak için peşlerine düşmüş. O, Çadak'ın kamp kurduğu yere sürünerek gelip, tam karşıdaki bir taşın arkasında pusuya yatıp uygun zamanı beklemeye başlamış. Çadak, iki kolunu sıvazlarken oku göğsünün tam ortasına saplamış. Çadak, feryat figan içinde yardımcılarını şöyle emir vermiş: "Esir alınmış insan ve hayvanlardan bir kısmını öldürün. Onların ciğerlerini kesip yarama sarıp acımı dindirir! Atımı ve servetimin tamamını beni vuran bahadıra verin. Esir alınmış insan ve hayvanlardan hayatta kalanları serbest bırakın ki bu bahadır peşimizden gelmesin. Biz de buradan hızla kaçalım. Kaçtığımız bu yerin adı da Kaça olsun.

Ezen'in oğlu Er Çadak böylece Altay bahadıra yenilmiş ve yaralanmış bir şekilde kaçıp dönmüş, diye anlatılır.

Hikâye

En Değerli* (Efsane). Güm, güm, güm!.. Tam, tam, tam!..

Kam tefi gümbürdedi de gümbürdedi. Çakan kıvılcımlarıyla öfkeli bir gök gürültüsü gibi gümbürdeyip çığ düşmüş gibi gürledi ve nihayet uzaklaşan bir atın toynak sesi gibi karanlığın içinde yitip gitti...

Ünlü kam Kara Kanat'ın kam elbisesine dikilmiş sayısız irili ufaklı ziller, metal çubuklar, eski bronzdan yapılmış büyüklü küçüklü aynalar ve metal ziller şingirdayıp duruyordu. Vuruşan bin askerin kılıç sesleri gibi, bin üzengi çarpışıyorcasına sesler çıkıyordu. Küçük çocuklar kahkahalarla gülüyor, küçük çocuklar ağlaşıyor gibiydi.

Eeey!

Yağmurla dökülen,

Şimşekle görünen,

Tanrımız Üç-Kurbustan!

Güneşsiz yeri yöneten,

Kasırğa şeklinde görünen,

Erlık biy!..

Kara Kanat; kadim Kıpçakların soylu, zengin ailesinin kaderine sahip ulu bir kamdı ve şimdi bir iğ gibi dönüp duruyordu. Bazen görünür oluyor, bazen belli belirsiz silüete dönüşüyordu. Elbisesine bağlanmış kutsal çaputlar ateşten tekerlekler gibi halkalanıyor, tilki postunun iki yakasına üçerli takılmış yılanbaşılar çizgi çizgi sarkıyordu.

Kara Kanat'ın göbeği yeryüzüne, ruhu gökyüzüne bağlıydı. Demirci körüğü gibi inip kalkan göğsüyle aşkın bir hâl alan kam, ezgili sözlerle akarsularına ve kutsal soy dağlarına dualar edip, koruyucusu olan atalarının adlarını anarak onlardan yardım diliyordu.

Gökyüzünde bir kam tefi gibi duran dolunay belli belirsiz titriyor, dağların zirveleri dalgalanıyor, daha alçaktaki yusuvarlak göl ise bir uçtan bir uca salınıp duruyordu.

Ateşin etrafında insanlar... İnsanların arkasında sayısız koyunlar, koyunların arasında yere yayılmış inekler, başları dik atlar, hepsinin gözlelerinden ateşin ışılan parıltısı yansıyor, kıvılcımlanıyor ve sonra sönüyordu. Ateşin etrafındaki insanların parlayan gözleri: yüz göz, hayır, yedi yüz göz, binlerce göz...

Gümbürdüyor, güürldüyor, çatırdıyor, çnlıyor, tıngırdıyor, şingırdıyor...

Kara Kanat, karanlıktaki Erlık'i teskin etmeyi, gökteki Ülgen'i neşlendirmeyi bilir. Çocuk üstüne çocuk alıp gelir onlardan, hayvana hayvan ekletir. Ama şimdi bu etkileyici kam, Erlık'in önünde eğilerek yalvarıyor, dualar ediyor ve isteğini dile getiriyor.

"Çocuğun ruhunu geri verin efendim" dedi. "Kara bronzdan sandığınızda duruyor, görüyorum" dedi. "Sizin Kara Kömür adlı ihtiyar şeytanınız, akşamın geceye döndüğü vakit, çocuğun altın gibi parıldayan ruhunu çalarak, koynuna sokup, vadiden aşırıp gitti. Yetişemedim." dedi. "İşte size getirdiğim on aygır avcumun içinde duruyor, alın efendim" dedi.

Kara katran yüzlü kara Erlık biy, bronz tahtına yayılmış oturuyor, kara kıllı göğsünü elmas gibi parlayan tırnaklarıyla kaşıyordu. Kamın teklifini kabul etmedi.

"En değerli neyin varsa onu ver." dedi. Başka türlü ikna olmam.

Kara Kanat, Altay içinde en onurlu, en çok saygı gören kamdı. Tölöslerin kamını yenen de Maymanların kamını utanç içinde bırakarak sürüp kovalayan da oydu. Teleñitlerin kamı Borzaaş'la yardımcı ruhlarıyla zorlanmadan mücadele etti, yılanbaşlarıyla onun kötü ruhlarını yendi. Borzaaş kam, ona karşı dik kuyruklu bir kurt şeklinde geldiğinde Kara Kanat onun karşısına altın sırtlı bir ayı şeklinde çıktı. Borzaaş kam onu kapmak için

şahine dönüştüğünde, kam Kara Kanat kartal olup daldı. Sonunda Borzaaş kam, Erlik'in sarayındaki canavar balığa dönüşüp su akıntısıyla gelince kam Kara Kanat, at kuyruğunun tek kılına dönüşerek onu avlayıp suyun dışına çekti.

Kam Kara Kanat'ı gökyüzü gibi geniş çöllerde yaşayan Erçiş bölgesinin Kazakları da bilirdi. Bir zamanlar onların yaşadığı bölgede felaket olmuş. Bütün çöl, bir karış kalınlığında buzla kaplanmış, hayvanları kırılmış, halk kıtlık içinde kalmış. Kara Kanat, üç gün boyunca Tanrı Ülgen'e dualar ederek buzları eritmiş, suları yeraltına göndermiş. Altay'ına altı aygır ve altı deve yüklü servetle dönmüş.

Ulu kam, yüce kam Kara Kanat'ı Muhammed peygambere inanıp sarık takan, camilerinin iğne gibi minareleri göklere yükselen, güneşten kızarmış Buhara'ya çağırdıkları zamanlar oldu. Kam Kara Kanat, deve hörgüçlerine benzeyen sayısız tepelerin arasında yaşayan, evlerinin kapılarındaki kazıklarda kurumuş insan kafataslarının asılı olduğu Halha Moğollarına da sarp yamaçlı zirvelerden dağları ve hırçın akan nehirlerden yurtları olan Soyonlara da gitmişti. Sık ormanlıklı taygaları ve bataklıkli sazlıkları olan Bayatların da çağırıldığı olmuştu onu. Onun ünü, Çin kağıdı Lutsin'in takoz bağlanmış gibi kısa ayaklı⁴ kızına da ulaşmıştı. Yenisey Kırgızlarının ulu nehirlerini sakinleştirdiği zamanlar da olmuştu.

Gümbürdüyor, gürlüdüyor, patırdıyor, çınıyor, tıngırdıyor, şingirdiyor...

Yıldızlar sönüp görünmez olduklarında ve güneş dağların ardından doğarken Kara Kanat, hâlâ Erlik'e dualar edip yalvarırken korkunç bir çılgılık duyuldu. "Halhalar, Moğollar! Kaçın! Kaçın! Kendinizi kurtarın!" diye sesler duyulmasına rağmen Kara Kanat, hâlâ Erlik biy'in huzurunda yalvarıp yakarmaya devam etti. Kısa kemikli, soğuk nefesli atlara binen, ellerinde kılıç ve kargıları olan, karınca sürüsü gibi bir ordu onlara doğru gelip insanların etrafını çevirdiler. Kam Kara Kanat "Çocuğun ruhunu ve-

⁴ Yazar, günümüzde Çin'de yasak olan ancak geçmiş dönemlerde kadınların ayaklarını güzel göstermek için yapılan ve "lotus ayak" adı verilen bir uygulamaya gönderme yapmaktadır. İlerleyen yaşlarında küçük ayaklı olmaları için kız çocuklarının ayakları açılmasınlar diye sıkıca bağlanır ve büyümelerini engellemek için de dar ve küçük ayakkabıların içine sokulmuş. Sıkı bir şekilde bağlanmak ve küçük bir ayakkabı giydirilmek suretiyle çocuğun ayak parmakları kırılarak ayağın üçgen şeklini alması amaçlanır. Zaman alan çirkin ve acı verici bu uygulama neticesinde "Lotus ayaklı" da denilen ayaklara sahip olan kadınlar güzel olarak kabul edildikleri gibi aynı zamanda bu ayak şekli kadınlar arasında statü belirleyici en önemli unsur olmuştur. "Footbinding" (ayak bağlama) denilen bu uygulama, Çinli kadının tarihsel süreç içindeki güzellik anlayışının ve toplumsal hayat içerisinde belli bir konuma gelip saygınlığının artmasının ayak formu ile özdeşleşmesinin sıra dışı bir örneğidir (Aktaranın notu. Ayrıntılı bilgi için bk. İmre 2020).

rin, efendim” dedi. Toplanan insanlar feryat figan içinde ağlaştı, hayvanlar meleşip, böğürüşüp, kişneştiler. Kara Kanat kam, “Kara bronzdan yapılmış sandığınızı açın, efendim.” dedi. Çarpık bacaklı, küt ve kısa boylu, kızgın gözlerine kan toplanmış ve ise bulanmış giysileriyle Moğollar kama saldırmaya hazır beklediler. Kam Kara Kanat’ın kara teri kam giysisinin üzerinden sızsa da o, iş gibi dönüp durmaya devam etti. Dönüp durdu, dönüp durdu...

Erlık biy, ikna olmuyordu. “En değerli şeyini ver” dedi. Kam Kara Kanat, “Değerli bir şeyim yok, onun yerine ömrümün yarısını alın, efendim.” dedi. Erlık biy, kakhahalarla güldü. “Razıysan ömrünün tamamını alırım” dedi. Kara Kanat köpüklenmiş ağzını açıp “Alınız, efendim!” dedi.

Erlık biy’in katran karası yüzü aydınlandı. Kara Kanat’ı onaylarcasına başını salladı. Durduğu yerden kalkarak, kara bronzdan sandığını elmas gibi parlayan tırnaklarıyla açıp, köpeği Kara Kaltar’ı Kara Kanat’ın üstüne kışkırtıp saldı.

Moğol başçısı Er Çadak, altın kabzalı eğri kılıcını gümüş işlemeli kınından çekti. Kam Kara Kanat dönüp onun yanına geldiğinde kılıç, güneş vurmuş gibi parladı; kızarıp ışıladı. Kam Kara Kanat’ın başını gövdesinden ayırdıktan sonra Er Çadak, kılıcını at derisi koncuna sokup kızıl alevi söndürdü.

Kam Kara Kanat’ın başsız gövdesi, kendinden geçmiş hâlde dönüp durmaya devam etti!

Kam Kara Kanat’ın gövdesinden ayrılmış kesik başı, yerde yuvarlanmaya başladı!

İrili ufaklı ziller, metal çubuklar, eski bronzdan yapılmış büyüklü küçüklü aynalar, metal ziller şingirdayıp duruyordu. Sahipsiz tef, kendi başına çalmaya devam etti.

Moğollar durdukları yerde tepinerek kakhahalarla gülüyorlardı.

Dönüp durdu. Döndü.

Kamın kesik başı çay kaynatma süresince döndü de döndü.

Şimdi Moğollar korkmaya, hayretler içinde kalarak gözleri fal taşı gibi açılmaya başladı.

Gün öğleye döndüğünde kesik baş hâlâ dönüyordu. Moğollar saçları diken diken olup, dizleri titreyerek geriye dönüp, göğe doğru bakarak mırdanarak gittiler.

— Servetini aldınız mı? diye Er Çadak yardımcılarına sordu.

— Evet.

— Altını, gümüşü var mıymış?

— Hem de bir sandık!

— Samur kürkleri de çok muydu?

— Oo hem de nasıl, tamamı on bağıdı!

— Sesi güzel miydi?

— Hayır! Kartlaşmış bir ihtiyarın sesi nasıl olursa öyleydi işte. Dişleri bile yoktu.

Er Çadək'in arkasında kam tefi yüksek sesle gümbürdüyor; irili ufaklı ziller, metal çubuklar, eski bronzdan yapılmış büyüklü küçüklü aynalar, metal ziller şingirdayıp duruyordu.

Duman kaplı boz gökyüzünde kam tefi gibi yuvarlak bir ay, kan gibi kızarmıştı. Yıldızlar belli belirsizdi. Dağlar çakan şimşeklerden kanla kaplanmış, kayın ağaçlarıyla kaplı vadinin içindeki sayısız çadır ateşe verilmişti. Sayılamayacak kadar çok askerin esir aldıkları insanları götürürken kurdukları kamplar ise yeryüzüne dökülmüş yıldızlar gibiydi.

Er Çadək, ateşin yanındaki sert keçeden yapılmış yaygıya oturdu. Uzanıp tepsideki etten aldı ama tekrar geri bıraktı. Boş kadehine mataradaki içkiden doldurmak için durdu. Yüreği durmaksızın çarpıyordu, uyku tutmadı. Huzursuzdu.

Çok geçmeden Er Çadək, dört tarafına muhafızların yığıldığı ak keçeden saraya gidecekti. Oraya varınca nakışlarla işlenmiş kapı açılacak ve Tanrı katından bağışlanmış Cengiz Kağan'ın torunu Namcıl Seren, Er Çadək'in elindeki değerli ganimetleri almak için yardımcıları önünde olduğu hâlde çıkıp gelecekti. Dur bakalım, ganimet olarak neler getirdiniz? Taşlardan yapılmış höyüğe gömülen altınla donanmış küçük çocuğu almışsınız, onu verin; ölmüş bir savaşçı bahadırın çelik kılıcını almışsınız, öyle kılıçlar sayısız var. Er Çadək, o kılıcı kendine ayırmıştı. Fakat son sözü hep Namcıl Seren söylerdi: Çiy tanesi gibi on altı yaşındaki bir genç kızı almışsınız; onu da verin.

Namcıl Seren değerli ganimetleri aldıktan sonra, sert şekilde şunları söyleyecekti:

“Er Çadək, benim anlı şanlı bahadırım! Seni bütün askerlerimin başkomutanı yapıyorum. Senin yerine Buha Seren'i yapmak istemiştim fakat şeytan Törbötlere yenildi. Yine de çok bahadırım var! Asker dediğin, senin gibi dizginlenmiş bir attır. Yerle göğün birleştiği yere doğru saldırın! İleri, hücum!”

Sonra Er Çadək'a askerlerinin atlarının kuyruk kıllarından yapılmış tuğ ve altın topuzu verecekler ve omuzlarından sarkan kızıl bezler bağlayacaklardı.

Gerçekten de şimdi Er Çadık'ın rakibi Buha Seren, başına vurulup öldürülmemiş olsaydı... İyi ki melunun başı ezildi. Aksi hâlde Namcıl Seren'in önünde eğilerek yaltaklanıp Er Çadık'la alay ederdi. Şimdi Namcıl Seren, Er Çadık'ı yenebilir. Kırk dört yıl boyunca orduya kim komuta etti? Er Çadık. Er Çadık nerede olmadı, neleri görmedi, neler yapmadı ki? Kimleri yenip yok etmedi? Kimleri esir almadı? Ganimet olarak neler almadı? Kum yığınlarıyla dolu kızıl çöller mi geçmedi? Göğün direği gibi buzlu dağlar mı aşmadı?

Sarı yüzlü kara saçlı Çinlileri de kırıp geçirdi, sarı yaban otları gibi saçları olan Rusların şehir kalelerini yaktı. Öfkeli filleri olan çıplak insanlar da önünde duramayıp kaçtılar. Yüzleri tıraşlı neşeli Gürcüler önünde eğilip yalvar yakar oldular. Arkasında dağ gibi ceset yığınları ve kanla akan ırmaklar bıraktı. Gün doğusundan gün batısına kadar çeşit çeşit halklar öldürüldü, esir alındı, değişik değişik ülkeler yakılıp yağmalandı! Büyük nehirler uçarsularıyla aktı, denizler dalgalanıp durdu. Yerle göğün birleşmesi bu muydu? Hayır! Aşılan her engelle birlikte yeni yerler, yeni halklar çıktı karşlarına. Az askerleri olan halklar yakıp yıkıldı. Ordusu kalabalık olanlardan ise Er Çadık kaçır gibi yapardı. Kaçarken de ardında bir hile olarak, düşmana bin koyun, bin tosun bırakırdı. Sonrasında şafak sökerken tekrar geri döner, düşmanlarını çöle yayılmış hâlde hayvanları kan ter içinde toplamaya çalışırken bulur, aralarında husumet çıkarıp birbirine düşürerek onları kılıçtan geçirirdi. Bazılarını ise kendi yanına çeker, yanına çektiklerinin kimilerini yurtlarına dönmeleri için serbest bırakır, kimisini de tekrar geri geleceğim diye tehdit ederdi. Güneye yönelmişken kuzeyden çıkar, doğuya giderken batıdan gelirdi. Ordusu ise gem vurulup dizginlenmiş iradesiz bir at gibiydi. Nereye çevirmek istersen oraya dönerdi. İçlerinden biri savaşmaktan çekinse o askerin başını keser, on kişi çekinse yüz askerin başını keser, kimseye acımazdı. Hücüm, hücüm, saldırın! Düşman ülkeye hücüm! Kırk dört yıl boyunca atının eyerinin altındaki deri yatağı, eyer keçesi yorganı, eyeri ise yastığı oldu.

Bu seferki yolculuk iyi geçti. Neredeyse bütün Altay esir alındı. Ordumuz ise kayıp vermedi dense yeridir. Er Çadık, Kazan şehrinden dönüp geldiğinde Namcıl Seren'in "Altay şimdi büyümüş, zenginleşmiştir." dediği doğru çıktı.

Er Çadık, Kazan şehrini yağmaladıktan sonra Namcıl Seren'e Rus kağanlarından aldığı yüz deve yükünden haraç getirmişti: Altın, gümüş, ipek kumaşlar, kürkler, kılıç ve bıçaklar, ocaklar, kazanlar... Kağan Vladislav'ın mavi gözlü kızı, kağan İvan'ın saz gibi ince karısı... Şimdiyse Altay'ın bütün zenginliğini getiriyordu. Gerçekten de Namcıl Seren, ordusunun başına Er Çadık'tan başka kimi getirebilirdi ki?

Hayır, hayır! Bu Altay, en tehlikeli yer. Bu, Er Çadək'ın Altay'a üçüncü geliyordu. İlk olarak on sekiz yaşında bir delikanlıyken yüz askerın başşısı olarak gelmişti. Kan Vadisi'ndeki savaşta beş tımenden oluşan bir orduyla savaşışında yenilmiş, kendisi ise ancak ölmüş askerlerin arasına gizlenerek canını kurtarmıştı. Ordu geri döndüğünde Namcıl Seren'in babası Hural Seren, işlemeli kapıdan çıkıp gelerek Altay'a giden orduya komutanlık eden Şuhe adlı bahadırın boynunu tek söz söyletmeden kestirmişti. Bu yüzden Er Çadək, düşmanları olan Altayları sıkıştırmaya çalışıyordu. Altayların hepsini yakıp, yeryüzünü onlardan temizlemek gerekiyordu.

Er Çadək, birden uzaklardan bir kam tefinin sesini duydu. Çok geçmeden karanlık çalılık hışırdadı. Er Çadək, "Belki tavşandır." diyerek önemsemedi. Fakat o hışırtıyı çıkaran şey, yuvarlanarak Er Çadək'ın önüne kadar gelip durdu. Meraklanan Er Çadək, bu neyin nesidir, diye başını eğdiğinde kesilmiş bir insan kafası gördü.

"Bu kesik başı bana doğru kim yuvarladı?" diyerek Er Çadək ayağa kalktı. "Benimle eğlenen biri varsa şimdi başını keserim. Oynayacak başka birini bul kendine!"

Er Çadək'a cevap veren olmadı. Herkes uykudaydı. Er Çadək kılıcını çekerek çalılıkların arasına girdi. Arandı, arandı. Birinin olduğuna dair belirti yoktu. Nöbetçiye bir şey görüp görmediğini sordu. "Hayır!" cevabını aldı.

Er Çadək tekrar ateşin yanına geldi. Hâlâ orada duran insan başı yuvarlanarak tekrar Er Çadək'a doğru geldi. Er Çadək kesik başı eline aldı. Şaşkınlık içinde gözlerini iyice açtı, kapadı, tekrar açtı, kendi kendini çimdikledi. Hayır, uyumuyordu. İyice baktığında bunun, baykuşun tüylerinden yapılmış başlık takmış olan kam Kara Kanat'ın başı olduğunu fark etti. Onu ateşin ışığına tutarak dikkatlice baktı. Gerçekten oydu. Kam Kara Kanat. Kesik başın açılmış ağzı köpüklenmişti, bir şeyler söylemeye çalışıyor gibiydi. Er Çadək, kesik başı kulağına yaklaştırıp dinledi. Kesik baş zorlanarak da olsa "En değerli şeyimi aldın, geri ver!" dedi. Er Çadək, korkuya kapılarak kesik başı yere attı. Önüne düşen kesik baş yuvarlandı.

Er Çadək kendinden geçip bayıldı. Tekrar kendine geldiğinde bir kütüğün üzerine koyduğu başı vurarak parçalamaya çalıştı. Vurdu da vurdu. Kesik başın dağılan parçaları tekrar bir araya gelip bir bütün oluşturdu. Nereye atarsa atsın baş tekrar dönüp geliyordu. Ateşe koyup, üstünü kapatıp yaksada bir şey olmuyor, tek bir saç teli bile yanmıyordu.

Er Çadək ne olduğunu anlamaya çalışırken gün ışıdı. Ağaç kütüğün tam ortasından parçalandığını gördü. Kesik baş, çalılıkları hışırdatarak yukarıya, tepeliğe doğru gitti. Tepenin üstüne ulaştığında "En değerli şeyimi

aldın, ver, geri ver!” diye şiddetli bir bağırıtı duyuldu. Kamın tefi gürüldedi. İrili ufaklı ziller, metal çubuklar, eski bronzdan yapılmış büyüklü küçüklü aynalar, metal ziller şingirdadı. Sonra sessizlik; tın, tın...

Er Çadək eyer keçesinin üstüne oturdu. Bütün vücudunu bir titreme aldı. Eli ayağı çekildi. Bronz zırhını giyip gece gündüz üç gün boyunca düşmanlarıyla çarpışmış gibi yorgun hissetti kendini. Şimdi gece vakti ise soğuk vurmuş deve dikenini gibi gevşedi, boş bir çuval gibi yere yığıldı.

“Hey, o Kara Kanat’tan aldığımız her şeyi iğneden ipliğe geri vermek gerekli! Aç gözlü şeytan, bir türlü huzur vermedi. Parçalanmış hâliyle etrafımda dönüp durdu!”

Altay’ın üstünde ısırılmış çörek gibi belirli belirsiz bir ay; kana bulanmış bir kam tefi gibi duruyordu. Dağları kızıl bir alev kaplamıştı. Ara sıra ormandan bir çıtırtı ya da tıkırtı duyuluyor, düzensiz çakan şimşekler yıldızları yalayarak geceyi gündüz gibi aydınlatıyordu.

Er Çadək, hâlâ keçe yaygının üstünde oturuyordu. Eli ne tepsideki ete dokundu ne de mataradaki içkiye uzandı. Karanlık düşünceler içindeydi. Kafası karışık bir hâlde “Ne yaptım ben böyle, ne yaptım? Öldürülmüş olsaydım daha iyiydi.” diye yavaşça mırıldandı. Bu olanları bütün bir ordu gördü. Şimdi benim sözümü dinleyip, emirlerimi yerine getirip getirmeyecekleri bile belli değil. O şeytanın kesik başı olmasaydı...

Bütün gece boyunca içini kaplayan bu düşünceler içinde bu kesik başla uğraşmaktan çay dahi içemedi. Derken, tepenin başındaki bir nöbetçinin sesi duyuldu:

— Er Çadək! Sizi çağırıyorlar.

— Kim çağırıyor?

— Bilmem. Bir kişi işte. Sizinle vuruşacakmış. Sanki kavgaya niyetli bir ihtiyar erkek.

Er Çadək bu çağırıtı önemsemedi. Hayatı boyunca sayısını bilmediği kadar kişi kendisini vuruşmaya çağırıtılmış, o ise bunların hiçbirinden yemilgiyle çıkmamıştı. Kim bilir, şimdi de hangi toy bir delikanlı gelmiş olmalıydı. Anne babasını öldürdüğü veya esir alınıp getirilmiş bir delikanlı, acısına dayanamayıp ölümüne gelmişti. Fakat vuruşmaya çağırıtılmışsa yapacağı bir şey yoktu. Çıkmalıydı. Zavallı... Rusların Ruslan’ı olsa keşke. Onun açtığı yara hâlâ omzunda duruyor. Savaşmayı bilen biriydi. Fakat öfkesine hâkim olamayıp, Er Çadək’ı diri diri yiyecekmiş gibi tedbirsizce saldırarak kendine yöneltilmiş kargıtıya saplanıp kaldı. Ya da Buhara’nın yığıti İbrahim... Gerçek bahadırlardan bir diğeri de Tsyun Lun idi. Er Çadək’a karşı yarım gün mücadele etmişti. Er Çadək’a meydan okuyacak yigit Altay’a nereden gelsin?

Er Çadək atını getirtip, eyerleterek zırhını giydi. Dün gece körelen kılıcını değiştirip atını dağın yamacına doğru koşturdu. Bir de ne görsün! Deri üstlük giymiş, yaşlı sayılabilecek bir adam orada durmuş bekliyordu.

— Adın ne? Sen kimsin?, diye sordu Er Çadək. (Altaycayı biliyordu. Çünkü askerlerinin çoğu buna yakın bir dil konuşuyordu. Dahası kendisinin de Altay'dan getirilmiş bir kadından doğduğu söylenirdi).

— Soyum Tölös, babamın adı Ak Tokum, benim adımsa Tas Kecim.

— Hey ihtiyar, dün yurdunuza saldırdığımızda sen ölmedin mi?

— Siz geldiğinizde içkiliydim. Ayılıp kendime geldiğimde ise yalağın altında buldum kendimi. Karım beni oraya saklamış olmalı. Sarhoş olup yıkılmış birini de öldürmezsiniz herhâlde. Her neyse, arkanızdaki çam ağacına nişan alacak bir hedef izi çizin.

Er Çadək, karaçam ağacına kılıcıyla vurarak avuç içi kadar bir yer kestti. Karşıdan bir ok vızıldayarak gelip ağacın işaretlenmiş yerine saplandı. Ok, bir ağacın içine bir süyüm kadar saplandı. Er Çadək korkuya kapıldı. İki dizi titremeye başladı. Ölüm dedikleri bu olmalıydı.

“Hey, ihtiyar Tas Kecim, buraya niçin geldin?” diye Er Çadək, gururla ve biraz da kendinden emin bir sesle bağırdı.

“Halk içinden seçerek alıp evlendiğim eşimi, Çiçke Cırka'yı bırak. Yanında bir demliğe yetecek kadar çay ve bir tutam da tuz ver. Bu kadar. Üç aygır malımı çalıp, sürüp götürdün. Ne yapalım, önemli değil. Kesik başım seni takip edecek.”

Er Çadək, Tas Kecim ile ne yapacağını bilemedi. Altın, gümüş isteyecek diye düşünmüştü. Hâlbuki karısı daha önemliymiş! Kadın nerede olabilirdi? Er Çadək, onun gibi sayısız kadına sahipti. Her savaştan döndüğünde sarayı esir alınmış kadınlarla dolardı. O ise çoğunun ismini bile bilmezdi.

“Vurup öldürmeliydim, ben ne yaptım böyle?” diye Er Çadək bir kez daha mırıldandı. “O melun kamın kesik başı olmasaydı... O kam, bütün servetini alıp gitseydi, şimdi izini sürmezdi. Hayır, hayır, bu Altay'dan sabah erkenden ayrılıp dönmeli. Acele etmeli, acele etmeli! Esir alınanların yaşlılarını, emzikteki çocuklarını öldürmeli; yolda zorluk çıkarıp engel olurlar, yük olmasınlar. Dönmeli, dönmeli! Akşam ülkesine doğru... Namlı Seren'in sancağını alıp Kazan şehrine gitmeli. Orada asker buradaki kadar az değil, çok. Ruslara doğru saldırmalı. Yakıp yıkmalı, her şeyi kül etmeli. Bununla birlikte Rus kağanlar, birbirlerinin önüne geçip yaltaklansalar; servetlerini, çoluk çocuklarını, aldıkları eşlerini de verseler, gök gözlerinin dibinde sönmez bir kin hep durur. Bir defa daha gidip onlara saldırmalı, bir defa daha...”

Kam tefinin sesi tepenin yamacından tekrar duyuldu. Büyüklü küçüklü aynalar, metal ziller şingırdayıp, çingırdadılar. Çalılıkları gürültüyle sallayan bir rüzgâr esip geldi. Kesik baş, yuvarlanıp Er Çadak'ın önüne kadar gelerek keskin gözleriyle ona doğru baktı.

“En değerli şeyimi ver!” diye bağırdı.

Er Çadak ok gibi atıldı.

“Vereceğim sana, her şeyini geri vereceğim!” diyerek, kılıcını çıkarıp atıldı. “Melun, bana düşmanlık ediyorsun! Melun, bana kin besliyorsun! Kafatası! Kesik baş!”

Er Çadak'ın bağırışını duyan yardımcıları ve nöbetçileri koşarak geldiler. Saçları diken diken oldu. Ulu kam Kara Kanat'ın başına otuz kılıçla vurdular, otuz kargı sapladılar fakat kesik baş hiç zarar görmedi. Ateşe atıp yaktılar, kesik baş yanmadı. Çukur kazıp içine koysalar da kesik baş çıkıp geri geldi.

“Ölümümüz geldi, demek ki böyle ölecekmışiz! Çok şey gördüm, çok şey duydum, her şey buraya kadarmış!” diye bir tümen orduya başçılık eden ve Er Çadak'la sayısız savaşa girmiş Karohe Seren, ah çekip durunca Er Çadak onun başını vurup kesti.

“Amaaan, Tanrım, hayır!” diye atını çeken yardımcısı Noden Seren'in ağzı açılır açılmaz baş, gövdesinden ayrılıp yerde yuvarlanmaya başladı.

Altay'ın en güneyinde kızarıp kalan kılıcı ve ısırılmış çörek gibi eski ay duruyordu.

Er Çadak Moğol askerî başlığı takılı olduğu hâlde ulu kam Kara Kanat'ın kesik başının önünde dua etmeye başladı:

— Hey Tanrım, ihtiyar, benimle bu kadar eğlendiğin yetmez mi? Hangi günahımın karşılığı bu? Aldığım servetinizin hepsini geri vereyim. Benden daha ne istiyorsun? Alın, her şeyimi gönül rahatlığıyla hepsini alın. Başka bir şeyim yok. Askerimin yarısı pusuda kırıldı. Kaya göçüğünün altında kaldılar. Askerimin kalanı ise kesik başını görünce bana itaat etmeyip yerine yurduna kaçtı. Daha ne istiyorsun? Ne istiyorsun?

— Ver, ver, ver! diye ulu kamın kesik başı bağırdı. Almadıkça dönüp duracağım, vermedikçe arayacağım!

— Hey insanlar, diye Er Çadak'ın zırhını ve silahlarını taşıyan bir ihtiyar seslendi. Bu Kara Kanat kam, eşini istiyor olmasın. Ben, onun dişleri dökülmüş ihtiyar eşini kendime çay demletmek için yanına almıştım. İşte burada, terkime aldığım atta oturuyor.

— Tanrım! Eceli gelmiş ihtiyar! diye Er Çadak dudaklarını ısırıldı. Başını kesip ayaklarına, ayaklarını kesip başına yapıştırdım. Hangisi? Çabuk getir o kadını. İki gözünü oyarım, oyarım!

Kara Kanat'ın eşi zayıflıktan yanakları içine çökmüş ve kamburluktan iki büklüm olmuş hâlde Er Çadak'ın önüne geldi. Yüzü kir pas içindeydi.

— Ee, kamın karısı! Öte git! Çekil buradan! Defol, defol! diye tiksintiyle ellerini salladı. Senin için... İğrenç. İii! Ne yapayım ne yapayım! Yok ol, yok ol!

— Durun efendim, diye kam Kara Kanat'ın karısı usulca konuştu. Siz, Kara Kanat'ın izini sürdüğü birisiniz. Sizi rahatsız ediyor. Bunu bana daha önce neden söylemediniz? Ben ona bir kez "Öte git!" desem yok olurdu o... Eee, efendim! O, sizin teçhizatınızı taşıyan kişi iyi biri, ondan iyilik gördüm. Ben... Ben ona çay demleyen kişiyim. Onunla kalıp ona çay demlemek istiyorum? O, iyi biri.

— Ne yapacaksan yap! Yeter ki Kara Kanat'ın kesik başı izimi sürmesin. Ay gibi etrafımda dolanıp duruyor, bir türlü huzur vermedi. Yerime yurduma huzurlu dönmek istiyorum. Artık aylı güneşli bu Altay'dan en kısa zamanda ayrılmak istiyorum. Gitmek zamanı...

— Ee, kamınız Kara Kanat, bakalım benim eteğimden kurtulabilecek mi? diye, yaşlı kadın uçları sararıp kalmış kirli eteğine kamın kesik başını sardı. Çalılıklara doğru giderek kesik başı oraya bıraktı. — Kara Kanat, artık Er Çadak'ı takip etme! Öte git! Git... Önün uzak, arkan yakın olsun. Artık, benimle bir işin yok. Burada ihtiyar bir kul var. Zavallı, iyi biri, içten ve nazik. Ona çay demliyorum. Senin yokluğunda, başka ne yapabiliirdim ki...

Er Çadak, geriye kalan otuza yakın yardımcısını arkasına alıp salına salına yola çıktı. Ara sıra geriye dönüp baktığında ise Kara Kanat'ın çökmüş yanaklı, dişsiz karısının peşinden geldiğini görüyordu.

"Şükürler olsun ki bu kadın varmış!" diye Er Çadak kendi kendine konuştu.

Acele edecek bir şey yoktu. Ulaşacakları yerde Namcıl Seren'in altın at direği vardı.

Altay'ın üstünde kıkırdak kadar ince bir ay, apak duruyordu. Pürüzsüz, parlak ve aydınlık bir gökyüzü...

"Baaludañ Baalu" Hikâyesinin Folklorik Tarih Bağlamında Tahlili

Kesik Baş Motifi

"Toolok Kam" efsanesi ve "Baaludañ Baalu" hikâyesi içerdiği *kesik baş* motifi ve kadınlara ait tabular bağlamında Anadolu ve Balkanlarda anlatılan kesik başla ilgili metinlerle ortak özellikler taşır. Bununla birlikte "Toolok Kam" efsanesinin tarihî olaylara dayanan daha gerçekçi bir versiyonu da "Ezenniñ Uulu Er Çadak" efsanesidir. "Toolok Kam" efsanesi ve "Baaludañ Baalu" hikâyesinin ana kahramanları din adamları, "Ezen-

niñ Uulı Er Çadak” efsanesinininki ise bir askerdir. Anadolu ve Balkanlarda anlatılan kesik başla ilgili metinlerde de kahramanlar ya asker ya da yarı dinî şahıslar olup dinî mahiyetlerini tam anlamıyla ancak öldükten sonra adlarına dikilen türbeleriyle kazanırlar.

Kainçin, “Baaludañ Baalu” hikâyesinin merkezine *kesik baş* motifinin bulunduğu “Toolok Kam” efsanesini almakla birlikte metnin içörgüsünü “Ezenniñ Uulı Er Çadak” efsanesiyle de harmanlamıştır. Dolayısıyla “Baaludañ Baalu” hikâyesini anlamak için Er Çadak’la ilgili efsaneleri ve “Toolok Kam” efsanesini birlikte değerlendirmek gerekir. Tarihî olaylar ve kayıtlar dikkate alındığında her iki efsanenin de 18. yüzyılda yaşanan olaylar ve savaşların neticesinde art zamanlı olarak teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. “Toolok Kam” efsanesinin başlangıcında efsaneye konu olan olayların 1727-1745 yılları arasında hüküm süren ve hükümranlığı zamanında Moğol Budizmini benimsetmek için Altay Şamanizmi üzerine baskı uygulayan, Cungar hanlarından Galdan Çeren zamanında geçtiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla efsanenin teşekkül tarihini de bu zaman dilimi içerisinde ara- mak gerekir. Er Çadak’la ilgili efsane ise anlattığı tarihî olaylar dikkate alındığında Cungarya’nın yıkılarak bölgenin Rusya’ya bağlandığı 1750-1756 yılları arasında teşekkül etmiş olmalıdır.

Kainçin’in “Baaludañ Baalu” hikâyesi üç ana karakter üzerine kurgulanmıştır: Altay kamı Kara Kanat, Moğol komutanı Er Çadak ve Kara Kanat’ın eşi Çiçke Cırka. Hikâyenin kurgusunda çatışma unsurunu oluşturan tarafların Moğol ve Altay askerleri arasında -Ezenniñ Uulı Er Çadak efsanesinde olduğu gibi- olması beklenirken çatışma, Moğol komutanı Er Çadak ile Altay şamanı Kara Kanat arasında gerçekleşir. “Toolok Kam” efsanesinde Altay şamanı Toñjoon boyuna mensup biri olarak anlatılırken Kainçin’in hikâyesindeki kam, Tölös boyuna mensuptur. Kamın efsanedeki adı Toolok iken, Kainçin’in hikâyesinde Kara Kanat’tır. “Toolok Kam” efsanesinde şekil değiştirme motifine rastlanmazken Kainçin, hikâyesinde bu motifi kullanmıştır; hikâyede Er Çadak’ı ısrarla takip eden Toolok Kam, Tas⁵ Kecim’e dönüşür. Dolayısıyla “Toolok Kam” efsanesini genel Türk folkloruna bağlayan temel iki özelliği *kesik baş* ve şekil değiştirme motiflerini içeriyor olmasıdır.

Bu nedenle “Toolok Kam” efsanesi, Türk folklorunda yaygın olarak karşımıza çıkan *kesik baş* anlatılarından biridir denilebilir. Türkiye’de *kesik baş* anlatılarıyla ilgili ilk kapsamlı çalışmayı yapan Ahmet Yaşar Ocak,

⁵ Tas veya Tastarakay, Altay masal ve destanlarında kahramanların tanınmamak için şekil değiştirdikleri hâllerine verilen isimdir. Bazı durumlarda destan kahramanı tanınmamak için genellikle kel, hastalıklı ve kötü giyimli (genellikle dilenci) birine dönüşür. Tas, Türkçe *kel*, Tarakay ise Moğolcada *kel* anlamına gelir. Bu folklorik tip, Türkistan’da *Taşça Bala*, Anadolu’da ise *Keloğlan* adlarıyla bilinmektedir.

Türklerin *kesik baş* motifli efsane, destan, menkıbe, masal ve hikâye gibi folklorik metinlerle 11. yüzyılda Anadolu topraklarına ayak bastıklarında karşılaştıkları, bu motifle ilgili anlatıların Balkanlardan Orta Asya'ya kadar geniş bir alana yayıldıkları ve ancak 14. yüzyıldan itibaren yazıya geçirildikleri üzerinde durmaktadır (Ocak, 1989, s. 7). Fuad Köprülü, herhangi bir metne dayandırmaksızın kesik başlı kahramanları işleyen efsane ve destanların Türklerin arasında eski zamanlardan beri yayılmış bir gelenek olduğunu belirtse de Ahmet Yaşar Ocak, Anadolu'ya gelmeden evvel, özellikle İslâm öncesi dönemde teşekkül etmiş efsane ve destanların hiçbirinde bu motife rastlanmadığını ifade eder (1989, s. 16). Böyle olmakla birlikte "Toolok Kam" efsanesi, Ahmet Yaşar Ocak'ın *kesik baş* anlatılarıyla ilgili olarak çizdiği coğrafyanın sınırlarını Sibiryaya Türklüğüne kadar genişletmemize imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte kesik baş kültürünü belli bir kültüre bağlamak ve kaynağını belli bir coğrafyada aramak mümkün gözükmemektedir (Aslan, 2020, s. 145). Yunan mitolojisindeki başı kesilip nehre atıldığı hâlde hâlâ şarkı söylemeye devam eden Orpheus, Kral Herod'un ölmüş kardeşinin karısıyla evlenmesine karşı çıktığı için başı kesilen Vaftizci Yahya, İskandinav mitolojisindeki başı kesilmiş olduğu hâlde Odin'in akıl danışmaya devam ettiği Mimir, Hristiyan anlatılarındaki başı kesildiği hâlde hâlâ vaaz vermeye devam eden ilk Paris piskoposu Aziz Denis, paganlar tarafından başı kesilerek öldürülmüş olmasına rağmen kesik başın atıldığı kuyudan çıkarak yürümeye başlayan Aziz Aphrodisius ve Afganlara karşı savaşırken başı koptuğu hâlde Altın Tapınak'a kadar gelmeyi başaran Baba Deep Singh'e ait kesik başla ilgili anlatımlar dünyanın değişik coğrafya ve kültürlerinde mevcuttur (Koçyiğit, 2020, S. 118-122).

Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında teşekkül etmiş *kesik baş* anlatılarının birkaç bakımdan "Toolok Kam" efsanesiyle ortak özellikler taşıdığını görülür. Bunlardan biri kesik başın konuşması, bir diğeri olay akışının değişmesine neden olan kadın unsuru, sonuncusu ise kesik başın ve vefat ettiği yerin kutsanmasıdır. Kesik başın konuşması motifi yalnız Türk folklorundaki metinlere özgü bir husus değildir. Ancak Anadolu efsanelerindeki kadının işlevini anlayabilmek için "Toolok Kam" efsanesini dikkate almak faydalı olacaktır. Anadolu ve Balkanlarda teşekkül etmiş olan kesik başla ilgili efsanelerin bir kısmında^{6*} başı kesildiği hâlde savaşmaya devam

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, eserinde konuyla ilgili iki efsane metnine yer vermiştir. Bunlardan biri Seydi Sultan efsanesidir. Efsanede kesik başıyla savaşan Seydi Sultan'ı bir kadın fark edip etrafındakileri uyarınca Seydi Sultan oracıkta ruhunu teslim eder. İkinci efsanede ise Florina'nın Gazi Yakup Beğ tarafından fethi sırasında bir müfrezinin başı olan Kirli Baba'nın düşman tarafından kesilen başını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam ederken bir kadının onu görmesiyle birlikte Kirli Baba'nın hemen oracığa düşüp ruhunu teslim etmesi anlatılır (Ocak, 1989, s. 20, 22-23).

eden kahramanı, bir kadın fark edip onu düşman askerlerine gösterince *kesik başın* ruhunu teslim ettiği görülür. Baş kesildiği hâlde kişinin tam anlamıyla ölmemesine rağmen bir kadının onu görmesiyle birlikte hemen ölmesi dikkate değer bir husustur. “Toolok Kam” efsanesinde de Moğol askerleri, bir türlü öldürülemeyen kesik başı karısının kirli elbisesine sarak mucizevi gücünü kaybedip ölmesini sağlar. Askerlere bu yolu öneren, kamın Çiçke Cırka adındaki karısıdır. “Ezenniñ Uulı Er Çadak” efsanesinde ise efsanenin kahramanı Toldoy’un karısı iki işleviyle karşımıza çıkar: Birincisi, Toldoy’un Altay’ı yağmalayan Er Çadak’ın peşinden gitmesinin nedeni karısının da esir alınmış olması; ikincisi ise efsanede açıkça anlatılmamasına rağmen davet edildiği sofraya oturmuyarak Er Çadak’ın Toldoy’un kardeşi tarafından ağır yaralanmasına sebep olacak şartları sağlamış olmasıdır. Genel olarak Türk, özelde ise Altay Şamanizminde kadın algısı dikotomik olarak kendini gösterir. Bu durum, kadın şamanların varlığı dikkate alındığında bir yönüyle pozitifdir. Onlar da tıpkı erkek şamanlar gibi hastaları sağaltır, gelecekte haber verir ve tanrılarla iletişim kurabilir. Diğer husus ise birincisinin tersine kadınların eril alanın dışında tutulup kirli olarak kabul edilmeleri, bu nedenle de onlarla ilgili tabuların oluşmasıdır. Bu anlayışa bağlı olarak, kutsalla temas etmeleri hâlinde kutsalın gücünü yitirmesine neden olacağı düşüncesiyle kadın ve kadına ait nesnelere tabu kabul edilip kutsaldan uzak tutulur. Bu nedenle Toolok Kam’ın kesik başı, karısının kirli eteğine sarıldığında gücünü kaybeder. Adı geçen metinlerdeki kadın ve kadına ait nesnelere durumu, Eliade’nin “tabu ve kutsalın çelişikliği” konusundaki görüşlerini dikkate alarak değerlendirmekte fayda vardır. Eliade’ye göre kutsal hem “kutsal” hem de “kirlenmiş”tir. Dokunulmaları durumunda tehlike yaratan bu tür “kirlenmiş” ve “yasaklı” şeyler; nesnelere, insanlar veya yapılmaması gereken eylemlerdir (Eliade, 2014, s. 39-40). Hem Altay hem de Anadolu ve Balkanlardaki kesik başla ilgili metinlerin bir kısmında kesik başın mucizevi durumunu sonlandıranlar da ya kadınlar ya da kadınlara ait nesnelere (kirli etek) olmuştur. Kesik başın kadının herhangi bir giysisiyle değil de kirli bir elbisesine, özellikle eteğine sarma durumu ise tamamıyla regl hâlinde kaynaklanmaktadır. İslam dairesi içindeki metinlerde ise gücün tezahürü farklılaşmış, aybaşının gücü kadının “ses”ine ya da “bakış”ına yüklenmiştir.

Efsanenin Anadolu ve Balkanlar coğrafyalarındaki kesik baş anlatılarıyla ilgili ortak özelliklerinden bir diğeri, kesik başların ruhlarını teslim ettikleri yerlerin kutsanmasıdır. Anadolu ve Balkanlarda bu durum genellikle kesik başın ruhunu teslim ettiği yerde türbe kurulması şeklinde gerçekleşirken Altay ve Moğolistan coğrafyasında kesik başı kutsayıp adına yılda iki kez tören gerçekleştirmek şeklinde olmuştur. Anadolu efsaneleri içinde tıpkı “Toolok Kam” efsanesinde olduğu gibi kesik başları bazen

düşmanın kutsadığı da görülür. Bu efsanelerden birinde olaylar Sinop'ta cereyan eder ve Seyyid Bilâl ile ilgilidir:

Bilâl, Hz. Hüseyin soyundandır. Emevi halifesi Ömer b. Abdulaziz devrinde İstanbul kuşatmasında gemilerle Karadeniz sahillerinde bulunurlarken bir fırtınaya yakalanırlar. Sinop limanına sığınmak zorunda kalırlar. Ancak şehrin tekfurı kendilerinden kuşkulananarak ordugâha bir baskın düzenler. Müslümanlar şiddetle karşı koyarlarsa da pek çoğu şehit düşer. Geri kalanlar Seyyid Bilâl emrinde düşman çemberini yarıp çıkmak isterken tekfurun bir kılıç darbesiyle Seyyid Bilâl'in başı kesilir. Seyyid Bilâl derhâl yere düşen başı koltuğunun altına alarak bugün türbesinin bulunduğu yere gelir ve orada vefat eder. Bu kerameti hem Müslüman askerler hem de başlarında tekfur olduğu hâlde Rumlar görürler. Şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemezler. Tekfur korkup çatışmayı durdurur. Müslüman askerlerin çekip gitmelerine mâni olmayacağını söyler. Sonra da ölümünden dolayı pişmanlık duyduğu Seyyid Bilâl'in üzerine türbe yaptırır. Kendisi de öldüğü zaman türbenin kapısı önüne gömülmesini vasiyet eder. (Ocak 1989: 17)

Tekfurun Seyyid Bilâl'in türbesinin kapısının önüne gömülme isteği, Seyyid Bilâl'in üstünlüğünü kabul ettiğini gösterir. "Toolok Kam" efsanesinde de onu öldüren Moğolların yaptıkları işten pişmanlık duyup vereceği zararlardan korunmak için kesik başı kutsamak amacıyla yılda iki kez tören düzenlemek zorunda kaldıkları anlatılır. Bununla birlikte "Toolok Kam" efsanesinde olduğu gibi başı kesildiği hâlde savaşa/mücadeleye devam eden kahramanlardan düşmanların korkup kaçtığı Anadolu efsaneleri de mevcuttur:

Rivayet olunduğuna göre Selçuklular zamanında Konya şehri düşmanlar tarafından kuşatılır. Kaledekilerin canla başla savunmalarına rağmen düşman kapılara dayanır. İşte bu tehlikeli vaziyet üzerine kalenin aksakallı yaşlı komutanı yalın kılıç kapıdan çıkıp nara atarak düşmana saldırır. Bu hareket ötekilere de cesaret verir, onlar da hücumla geçerler. Lakin bir ara düşmanlardan biri aksakallı komutanın başını uçurur. Fakat komutan düşüp öleceği yerde hemen başını yerden alıp mücadelesini sürdürür. Bu hayret ve dehşet verici manzaradan ürken düşmanlar kuşatmadan vazgeçip selameti kaçmakta bulurlar. O zaman başsız gövde koltuğundaki başını yere koyar, kibleye dönerek secdeye kapanır ve canını teslim eder. (Ocak, 1989, s. 21).-

Türk kültüründe hem Türk dünyası hem de Anadolu sahasında tarihî şahsiyetler ve sözlü kültür unsurları temelinde oluşturularak kurgulanmış edebî eser örnekleri oldukça yaygındır (Yıldırım, 2020, s. 78). Kainçin'in konusunu "Toolok Kam" efsanesinden aldığı "Baaludañ Baalu" hikâyesinin Türk edebiyatındaki karşılığı Ömer Seyfettin'in "Başını Vermeyen Şehit" hikâyesidir. Ömer Seyfettin, bu hikâyeyi *Peçevî Tarihi*'ndeki (Peçevî

İbrahim Efendi, 1999, s. 355-363) “Kapuşvar, Bobofça ve Kartina Kalelerinin Fethi”ni anlattığı kısımlarda geçen bir destandan alır. Olaylar 1554 yılında meydana gelmiştir. *Peçevî Tarihi*’nde “Hikâye-yi Kesikbaş” yahut “Dasitân-ı Kesikbaş” olarak geçen bu anlatının bir başka varyantı Evliya Çelebi *Seyehatname*’sinde de mevcuttur. Ömer Seyfettin, tıpkı Kainçin’in yaptığı gibi tarih metninden seçme ve ayıklama yaparak hikâyesini kurgulamıştır. Bu seçme ve ayıklamadan sonra hikâyesinde tarih metnindeki kronolojiyi takip etmiş ve hikâyesini manzum destanının üzerine inşa etmiştir. Ömer Seyfettin’in hikâyesi, *Peçevî Tarihi*’nden alınma bir epigrafla başlar. Sayfa numarası verilmek suretiyle alıntılanan bu epigraf, yazar tarafından bir amaca yönelik olarak hikâyenin başına konulmuştur (Karaburgu, 2021, s. 230). Kainçin’in hikâyesinde böyle bir epigraf mevcut değildir. Kainçin, Ömer Seyfettin gibi okuyucusunu daha hikâyesine başlamadan metne hazırlamaz. Ömer Seyfettin’in hikâyesinde başı kesildiği hâlde savaşmaya devam eden kahraman Deli Mehmet, onun bu durumunu gören arkadaşı ise Deli Hüsrev ile Kuru Kadı’dır. Kuru Kadı, şahit olduğu olayı bir destan hâline getirip ifşa edince ortadan kaybolur. Başı kesilen Deli Mehmet’in isminin başındaki *deli* lakabı onun manevi gücüyle ilgili olup bizim de bir ölçüde onu Şamanik geleneğe bağlamamıza imkân vermektedir.

Dolayısıyla Türk folklorundaki kesik baş anlatılarıyla (yukarıda verilen iki Altay efsanesi dâhil olmak üzere) Kainçin’in “Baaludañ Baalu” ve Ömer Seyfettin’in “Başını Vermeyen Şehit” hikâyelerini yeni tarihselcilik ve metinlerarasılık bağlamında birlikte okumak gerekir. Bu birlikte okuma ve değerlendirme, Türk edebiyatının halk edebiyatından modern edebiyata uzanan metinleri arasında kan bağı kurmanın yanı sıra “tarihin metinselliği ve metnin tarihselliği” ilişkisini kurmaya da fayda sağlayacaktır. Türk kültür coğrafyası içinde kesik baş anlatıları, bu anlatılara dayanarak birer edebî eser ortaya koymuş olan Kainçin ve Ömer Seyfettin’in hikâyeleri bu metinleri Türk milletinin ortak hafızasının değişik tezahürleri olarak değerlendirmemizi gerektirmektedir. Bütün bu metinlerdeki karakterlerin ortak yönleri dinî ve askerî bakımdan arketip kimliğe sahip olmalarıdır.

Er Çadak

Er Çadak, tarihte varlığı bilinen bir şahsiyetin nasıl folklorik bir kimlik kazandığının belirgin örneklerinden biridir. O, 18. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında (1750-1760) Altay bölgesini Qing Hanedanlığına bağlamaya çalışan ve diğer yerel yöneticileri de buna zorlayan, tarihsel olarak varlığı bilinen bir boy başkanıdır. Bu nedenle Altay folklorunda ve hakkındaki efsanevî tarihinde halkına ihanet etmiş biri olarak anlatılır. Bazı araştırmacılar (Potapov ve Samayev) onun Telengit olduğunu belirtse de kökeni tartışmalıdır. Kainçin’in “Baaludañ Baalu” hikâyesinde Er Çadak’ın

annesinin Altay olduğuna dair rivayetlerden bahsedilmektedir. Kainçin bu hikâyesinden başka "Zov Rodini" (Anavatan Çağrısı) adlı hikâyesinde de olumsuz Er Çadık tiplemesine yer vermiştir.

Er Çadık, Altay'ın Çuy bölgesinde doğmuş olup babasının adı Ezen Baatır'dır. O, Şunu ve Amır Sana gibi tarihî bir şahsiyet olmasına rağmen bazı edebî eserlerde folklorik ve olumsuz özellikleriyle işlenmiştir. Bu eserlerden biri Nikolay Paştakov'un *Snovya Soltana* (Sultanın Oğulları) adıyla yazdığı iki perdelik dramadır⁷. Ayrıca İvan Şodoyev'in *Kızalañdı Cıldar* (Buhranlı Yıllar) romanında da Er Çadık'ın tarihî olaylardaki rolü işlenmiştir. Er Çadık hakkındaki efsaneyi derleyip *Snovya Soltana* (1969) adıyla yayımlayanlardan biri de ünlü Altay yazarı Borontoy Bedurov olmuştur⁸.

Er Çadık efsanesinin tam metni *Altay Kep Kuuçındar* (Altay Efsaneleri) kitabında "Ezenniñ uulu Er Çadık" (Ezen'in Oğlu Er Çadık) adıyla mevcuttur. Adı geçen kitabın "Cartamaldar" (Açıklamalar) bölümünde Sa-

⁷ İki perdeden oluşan dramada Altay boy başkanlarından Ezen'in oğlu Er Çadık ve onun Altaylı arkadaşı Boor (Solton'un beş oğlundan biri) arasındaki mücadele anlatılır. Her ikisi de Tibet'teki bir Budist manastırında 15 yıl eğitim aldıktan sonra Oyrotya'nın dağılmasıyla birlikte Altay'a dönerler. Boor bilge, Er Çadık ise savaşçı özellikleriyle öne çıkar. Er Çadık, Çin kağanına itaat ederken Boor bunu reddeder ve halkının kurtuluş yolunun kuzeydeki Ruslara bağlanmak olduğu konusunda ısrar eder. Çin kağanından aldığı askerî destekle Altay'a saldıran Er Çadık, Boor ile karşı karşıya gelir. Er Çadık'ın amacı Boor'u teslim alarak Çin kağanına götürüp ona hizmet etmesini sağlamaktır. Boor, Er Çadık'ı "Bir dağ leoparı kadar cesur, elmas kadar sert ve kararlı" olarak niteler. Er Çadık ise Boor ile aralarında geçen bir konuşmada ona şunları söyler: "Ordum gökteki bulutlar kadar çoktur. Beni bilirsin, bütün bozkırı dolaşacağım; askerlerime kadınları, yaşlıları, çocukları öldürme emri vereceğim. Ordumun üzerinden geçtiği yerde tek bir ot, tek bir çalı bile kalmayacak, tüm bozkırı atlarımın toynaklarıyla çiğneyeceğim!" Boor'un bu sözleri, hakkındaki Altay efsanelerinin özünü oluşturur.

⁸ Borontoy Bedurov, bu efsaneyi 1969 yılı kışında Kuladı köyündeki amcası Köylük Mayçıkov ve kuzeni Ayıldış Anatov'dan derlemiştir. Esasında Paştakov'un piyesine kaynaklık eden de bu efsanedir. Efsanenin ana kahramanı, Er Çadık'la birlikte Tibet'teki manastırda eğitim alan Kara Mayman boyunun başkanı Solton'un beş oğlundan biri olan Boor'dur. Oyrot hanlığının dağılmasıyla birlikte Solton ve oğulları Ruslara tabi olmak için Altay'ın kuzeyine gitmek isterler. Fakat Çin kağanına itaat etmiş olan Kıpçak boyuna mensup ve safkan Altay-kiji olan (kimilerine göre İrkit) Er Çadık bunu engellemeye çalışır. Çıkan savaşta Er Çadık ilk olarak Solton'u öldürür. Aralarında yaptıkları konuşmada Boor'u Çin'e tabi olması için ikna etmeye çalışsa da bunu başaramaz. Uzun süren bir savaş başlar. Boor, Er Çadık'ı öldürdükten sonra Altay'ın kuzeyine gidip Rus Çarına bağlanır. Uzun bir ömür sürüp, yaşlı biri olarak öldüğünde cesedi yakılıp, kitapları gömülür. Cenazesinin yakıldığı ateş söndükten sonra insanlar onun başparmağının yanmadığını, karaciğerinin ise bir taşa döntüştüğünü görürler. Başka mucizeler de gerçekleşir. Boor'un gelecek zamanlara dair kehanetleri nesilden nesile aktarılır. Bu kehanetlerden büyük kısmı eskatolojik mit özellikleri taşır.

mayev'den alınan şu tarihî bilgilere yer verilmiştir: Er Çadək, Moğol ordusunu yöneten komutanlardan biridir. Mançuryalılarla birlikte Altay'ın yerel yöneticilerini Çin'e tabi olmaya zorlamıştır. Altay'ın boy başkanlarından bir diğeri olan Bookol da onunla hareket etmiş ve her ikisi defalarca Altay'a saldırılar düzenlemişlerdir. Onun tarihî ve efsanevi şahsiyetindeki olumsuz anlatımların özü bu saldırılara dayanır. Çadək'in kampı, Komdu Nehri'nin kıyısında yer almıştır. 1760 yılında Kazak beyleri Barak Baatır ile Habalabay, Çuy Nehri'ni geçerek Er Çadək'in hakimiyeti altındaki bölgeye saldırmışlar, tebaasının büyük bir kısmını esir alarak götürmüşlerdir. Onların bu saldırılarına ilk olarak Er Çadək'i destekleyen Çinliler, daha sonra ise Er Çadək'in kendisi karşılık vermiştir (Samayev, 1991, s. 146-157, 155, 158-159; Yamayeva, E.E.-Şincin, İ.B., 1994, s. 236-238, 396). Hakkındaki efsanelerde Tibet'e gidip Budist eğitimi aldığı ve Oyrot Hanlığı çökerken çıkan savaşlar ve iç çekişmeler sırasında Altay'a geri dönüp Çinlilerle iş birliği yaptığı veya çok küçük yaşlarda Moğolların onu alıp götürdüğü, büyüyünce ailesine ve Altay'a dair her şeyi unuttuğu ve Moğol ordusuna komutan olduktan sonra da ana vatanı Altay'a saldırılar düzenlediği anlatılır (Oynotkinova, 2013, s. 78-79). Kimi rivayetlere göre Er Çadək, bütün bu olaylardan 20 yıl sonra (muhtemelen 1780'li yıllarda) yaşlı bir adam olarak eceliyle ölmüştür.

Sonuç

Kainçin, hikâyesinde farklı güçlere sahip iki kişinin çatışmasını işlemiştir. Yazar, çatışma hâlindeki bu iki karakteri okuyucusuna tanıtırken Kara Kanat'ın kamlıktaki, Er Çadək'in ise askerlikteki başarılarını sıralar. Dolayısıyla çatışma, Altay şamanlığının manevi gücü ile Moğol askerî gücü arasındadır. Moğol ordusu adına birçok ülkeyi yağmalayan veya vergi ödemeye zorlayan Er Çadək'in karşısında yeraltı ve yerüstü tanrılarla iletişim kurabilen ve ikna yoluyla onlardan talep ettiği her şeyi alma gücüne sahip olan Toolok kam adındaki Altay şamanı vardır. Toolok kam da Er Çadək gibi yaşadığı yerin yakınında veya uzağında bulunan birçok yere gitmiş, gittiği yerlerdeki insanların yaşadığı felaketleri sahip olduğu kamlık gücüyle ortadan kaldırmış ve bu yolla da büyük bir servet edinmiştir. Sonuçta Moğol ordusunun askerî kuvvetini temsil eden Er Çadək ile Altay'ın kamlık inancını temsil eden Toolok kamın çatışmasından galip çıkan, inancın gücünü temsil eden Toolok kam olmuştur. Dolayısıyla aralarındaki çatışma, inancın gücü ile askerî güç arasındadır ve galip gelen de inancın (kamlığın) gücü olmuştur. Her ne kadar hem efsanede hem de hikâye metninde işlenmemiş olsa da Kara Kanat'ın üstünlüğü aynı zamanda Altay Şamanizminin Moğol Lamaizmine karşı üstünlüğü olarak da değerlendirilebilir. Bu iki inanç sisteminin tarih boyunca ilişki hâlinde olduğu,

hatta bu ilişkinin 20. yüzyılın hemen başlarında Altay bölgesinde ortaya çıkan *Ak Cañ* (Ak Din) veya *Süt Cañ* (Süt Din) adlarıyla bilinen Burhanizm'in ortaya çıkışında etkili olduğu bilinmektedir.

Hakkındaki tarihî kaynaklarda Er Çadık, Çin yanlısı olarak gösterilirken yine hakkındaki bazı efsanelerde Moğol komutanı olarak tanıtılır. "Ezenniñ Uulu Er Çadık" efsanesinde Toolok kamın yerini Er Çadık'ın kendisinden küçük erkek kardeşi alır. "Toolok Kam" efsanesiyle "Baaludañ Baalu" hikâyesinde kesik baş motifi olağanüstü özellikleriyle öne çıkarken "Ezenniñ Uulu Er Çadık" efsanesinde Er Çadık'ın kardeşinin askerî becerisi ve kahramanlığı realist bir tarzda anlatılır. Tarihî kaynaklarda Altay bölgesinin Moğol imparatorluğu olan Cungarya'nın hâkimiyetinde kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla halkın hafızasında Moğol askerî gücüne karşı üstünlük veya mücadele duygusu mevcut olmadığından çatışma unsurunda taraf olarak Altay şamanı yer almıştır. Altay şamanının Moğol komutanına (Er Çadık'a) üstünlüğü Altay Türklerinin ötekine (düşmana) karşı toplumsal duygu durumundan kaynaklanmaktadır. Esasında "Ezenniñ Uulu Er Çadık" efsanesinde de her ne kadar Er Çadık Altaylı bir bahadır tarafından vurulup yaralanmış ve kaçmaya zorlanmışsa da bunu bir ordunun kurumsal başarısı olmaktan öte kişisel bir başarı olarak değerlendirmek gerekir.

Kainçin'in kaleme aldığı "Baaludañ Baalu" hikâyesi, Altay bölgesini yağmalamaya gelen bir grup Moğol askerinin yurtlarına döndüklerinden sonra yazarın "Altay'ın üstünde kıkırdak kadar ince bir ay, apak duruyordu. Pürüzsüz, parlak ve aydınlık bir gökyüzü..." ifadesiyle sona erer. Bu ifadeyle yazar, Altay'ın parlak geleceğine dair umutlarını "Ay" ve "gökyüzü" metaforlarıyla dile getirmeyi tercih eder. Yazarın bu bilinçli tercihi, her iki unsurun hem ortak Türk mitolojisinin hem de Altay mitolojisinin kutsal değerleri olmalarıyla ilgilidir.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Araştırma için herhangi bir mali destek alınmadı.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declares no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

- Albayrak, N. (2002). Kesik Baş destanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 25), 308-309.
- Aslan, B. (2020). Kesik baş anlatıları ve “Başını Vermeyen Şehit”. *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin*, 145-153.
- Dilek, İ. (2013). Altay edebiyatının tarihi romanlarından Kızalandu Cıldar’ın (Buhranlı Yıllar) edebî ve folklorik mahiyeti. B. Gül, F. Ağca. ve F. Gökçe (Ed.), *Bengü Bitig-Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (s. 233-249). Öncü Kitap.
- Eliade, M. (2014). Dinler tarihine giriş. Kabalcı.
- İmre, H. M. (2020). Güzellik ve sosyal konum göstergesi olarak lotus ayak ve ayakkabı. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 5(11), 85-94.
- Karaburgu, O. (2021), Ömer Seyfettin’in “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesini yeni tarihselcilik bağlamında okuma denemesi. *KARE*, 11, 226-234.
- Kindikova, N. M. (2020), Rasskaz “Zov Rodini” Altayskogo prozaika D. Kainçina v folkloro-mifologičeskom kontekste. *Rossiyskaya Tyurklogiya*, 1-2(26-27), 61-65.
- Koçyiğit, F. E. (2020). Başını vermeyen şehitler: Türk ve dünya kültürlerinde “Başını Vermeyen Şehit” anlatıları. A. Sınar Uğurlu ve S. Kırılı (Ed.), *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin’e Armağan* içinde (s. 115-123). Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi.
- Ocak, A. Y. (1989). *Türk folklorunda kesik baş*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Oynotkinova, N. R. (2013). Syujeti i obrazı istoričeskih predaniy Altaytsev cun-garskogo perioda. *The Journal of Siberian Studies*, 1(2), 71-80.
- Ömer Seyfettin. (2020). *Hikâyeler 1* (H. Argunşah, Haz.). Dergâh.
- Peçevî İbrahim Efendi. (1999). *Peçevî Tarihi*. Kültür Bakanlığı.
- Samayev, G. P. (1991). *Gornıy Altay v XVII-Seredniye XIX v: Problemi Političeskoj İstorii i Prisodeniyak Rossi*.
- Şodoyev, İ. (1984). *Kızalañdu*.
- Yamayeva, E. E. ve Şincin, İ. B. (1994). *Altay Kep-Kuuçındar*.
- Yıldırım, S. (2020). Efsaneden tarihe, tarihten edebî esere “Başını Vermeyen Şehit”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 9(25), 75-98.

Extended Summary

The legend of "Toolok Kam" and the story of "Baaludañ Baalu" share common features with texts related to the motif of severed heads and taboos associated with women in Anatolia and the Balkans. However, a more realistic version of the Toolok Kam legend, based on historical events, is the "Ezenniñ Uulı Er Chadak" legend. The main characters in the "Toolok Kam" legend and "Baaludañ Baalu" story are religious leaders, while the hero of the "Ezenniñ Uulı Er Chadak" legend is a soldier. Similarly, in texts related to the motif of severed heads in Anatolia and the Balkans, the heroes are either soldiers or semi-religious figures who gain their religious significance only after their death, by having tombs erected in their honor. Kainchin incorporates the severed head motif from the "Toolok Kam" legend into the structure of the "Baaludañ Baalu" story, but also blends it with the inner workings of the "Ezenniñ Uulı Er Chadak" legend. Therefore, understanding the "Baaludañ Baalu" story requires a consideration of both the legends related to Er Chadak and the Toolok Kam legend. Taking into account historical events and records, it becomes clear that both legends emerged simultaneously in the second half of the 18th century as a result of the wars of that period. The "Baaludañ Baalu" story revolves around three main characters: Altai shaman Kara Kanat, Mongol commander Er Chadak, and Kara Kanat's wife, Chichke Jurka. While conflict is expected to arise between Mongol and Altai soldiers, as in the "Ezenniñ Uulı Er Chadak" legend, the conflict in the story occurs between Er Chadak and Kara Kanat. In the Toolok Kam legend, one of the most important sources that modern Altai literature draws upon is Altai folklore. During the formation and development of this literature, poets and writers frequently used various types of folklore. One of the most successful examples of adapting folk literature into modern literature is the story "Baaludañ Baalu" (The Most Valuable) by Jibash Kainchin. In this work, Kainchin takes a myth with several variants and presents it in a contemporary style, thus bringing it into modern literature. The motif of the severed head, which is the main motif of the myths that inspired Kainchin's story, will help establish a connection between these myths and Turkish folklore. Therefore, this article examines the influence of folklore and folkloric history on modern Altai literature in the context of Kainchin's Baaludañ Baalu story, while also evaluating the myths that inspired this story in the broader context of Turkish folklore. Researchers agree that myths related to the motif of the severed head were first encountered in Anatolia and the Balkans in the 11th century and that these myths were written down in the 14th century. The Altai myths related to the same motif, whose texts are provided in the article, date back to the second half of the 18th century. In that century, following the collapse of the Jungaria, three dominant powers (Russia, Mongolia, and China) struggled for control of the region. Although the situation was resolved with the Altai region's annexation by Russia in 1756, the continuing wars and chaos contributed to the formation of mythological texts and folkloric history of that period. The essence of this article is formed by these myths and folkloric history, as well as Kainchin's "Baaludañ Baalu" story, which used them as a source. Kara Kanat is described as a member of the Toñjoon tribe of Altai shamans, while in Kainchin's story, the shaman

belongs to the Tölös tribe. The legendary name of the shaman is Toolok in Kam folklore, whereas in the Kainçin story, it is known as Kara Kanat. The motif of shapeshifting is not present in the Toolok Kam legend, whereas Kainchin uses this motif in its story; Toolok Kam, who persistently follows Er Çadak in the story, transforms into Tas Kecim. Therefore, the basic two features that connect the Toolok Kam legend to the general Turkish folklore are the severed head and shapeshifting motifs. Hence, the Toolok Kam legend can be considered as one of the severed head narratives that frequently appear in Turkish folklore.

